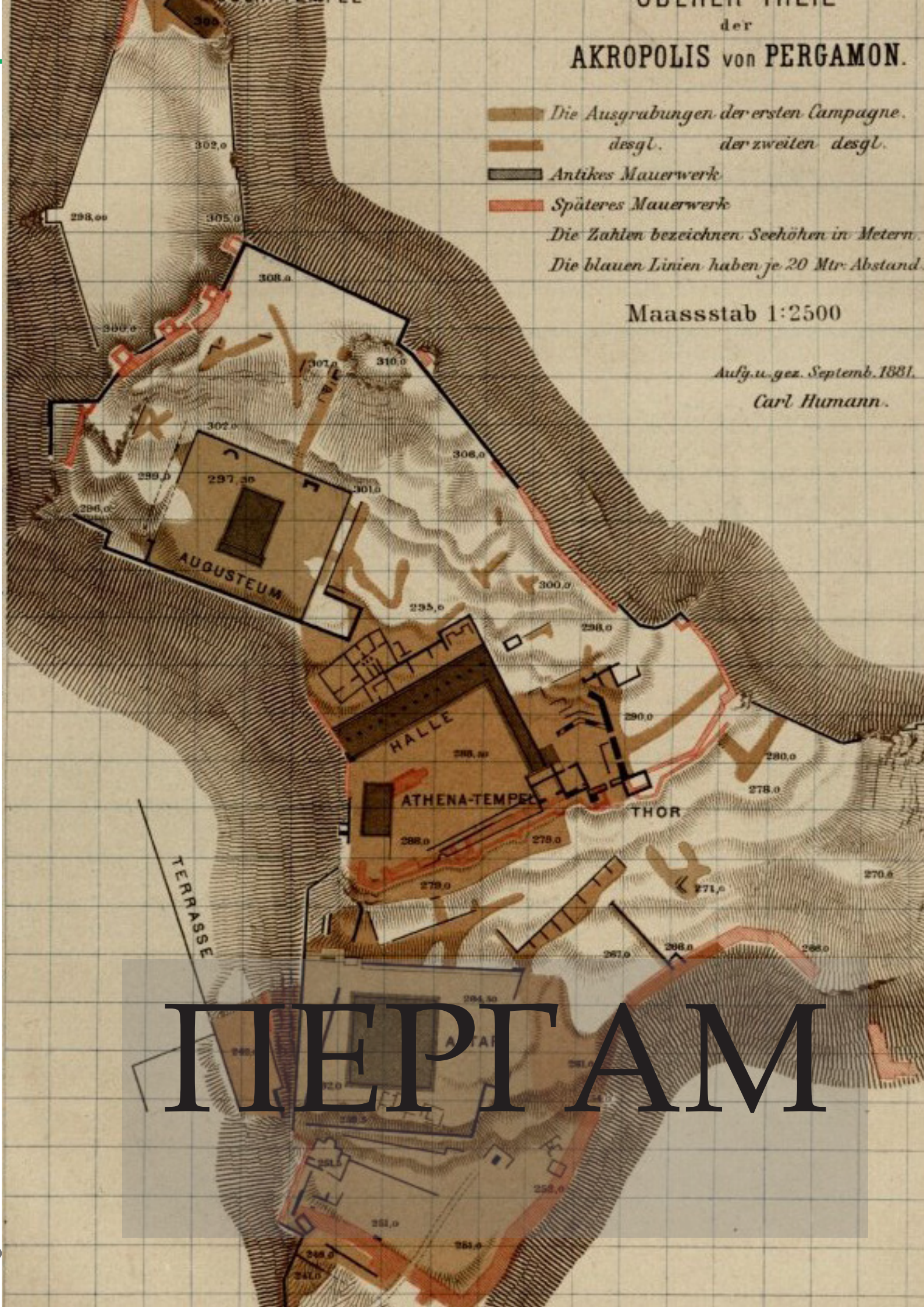
der
AKROPOLIS von PERGAMON.
Die Ausgrabungen der ersten Campagne.
desgl. der zweiten desgl.
Antikes Mauerwerk
Späteres Mauerwerk
Die Zahlen bezeichnen Seehöhen in Metern.
Die blauen Linien haben je 20 Mtr. Abstand.
Maassstab 1:2500
Aufg. u. gez. Septemb. 1881.
Carl Humann.
AUGUSTEUM
HALLE
ATHENA-TEMPEL
THOR
TERRASSE
ΠΕΡΓΑΜ

Нажежени като пещ автобуси карат туристите по покритото с белезникав прах шосе от Константинопол на юг към градчето Бергамо. Пътят не е дълъг, но уморително еднообразен. Скали, храсталаци, кипариси. От двете страни на пътя селца, бедни и жалки. Къщите от сурови тухли се пукат на слънцето и се размекват от дъжда. По-голямата част от Мала Азия е хълмиста, почти без всякаква растителност. Лете през горещините потоците пресъхват. Малкото езера са солени.

Бергамо уютно се е разположил между издухани от ветровете скали в долината на плитководната Каик. Сравнително малък, но спретнат и зелен, този град със заострени като молив минарета е заел цялото удобно за заселване място по двата бряга на реката. Отвсякъде го заобикалят скали. Най-високата и най-стръмната от тях се издига на изток от Бергамо на височина 270 метра. От прозорците на автобуса тази скала се вижда, много преди да се покаже самото градче. Но внезапно след завоя на шосето като по някакво чудо тя губи естествените си очертания и се превръща в огромен мъртъв град.

Новия град на богиня Атина

След смъртта на Александър Македонски неговият пълководец Лизимах завладял цяла предна Азия. За скривалище на хазната той избрал подземията на Пергам, неголяма, но непристъпна крепост на върха на скала. И до ден днешен са запазени изсечените в твърдия камък коридори, в които се пазела голяма част от македонските скъпоценности.

С особеното разположение на Лизимах се ползувал гъркът Филетер. Нему и била поверена охраната на съкровищата. Но Филетер присвоил златото и обявил Пергам за независима държава. Не е нужно, нито е възможно днес да се оценява постъпката на Филетер. Било ли е това вероломство във времената, когато наемните войски на неотдавнашните съратници разкъсвали на парчета цели области и страни, когато измяната и клетвопрестъпничеството станали норми за поведение на властолюбците? Но защо Филетер да е имал по-малко право над златото, скрито в Пергам, отколкото Лизимах, който съумял под носа на своите съперници да заграби хазната на Александър? А малко преди това съкровищата на Александър не се ли пазели в хазнохранилищата на цар Дарий в неговата столица Персепол? А Дарий? Нима той не е грабил покорените от Персия страни? Да се заграби златото понякога е по-лесно, отколкото да се запази то. И Филетер трескаво започнал да укрепява Пергам. На най-високата точка на скалата бил построен арсенал: няколко дъл-

--Модел на акропола в Пергам

ги, приличащи си една на друга постройки без прозорци, колони или каквито и да било украшения. В подземията се пазели провизии, достатъчни за изхранването на хиляда души в течение на една година, а под керемидените покриви стояли приготвени като същински скелети на чудовища катапулти от кедрово дърво и пирамиди от каменни гюллета. Редом с арсенала се издигали казармите и дворецът на Филетер, който почти не се отличавал от някой обикновен дом. Другите къщи на върха на скалата били разрушени поради строежа на арсенал и укрепления, а техните обитатели трябвало да си построят нови по-надолу по склона. Градът започнал да пълзи надолу в долината на река Каик и това движение бавно и неумолимо продължило след това няколко столетия поред. Как можел да остане независим никому неизвестният Пергам, ако могъщи страни с хилядолетна история губели своята самостоятелност за няколко дни или дори часове? Какво представлявал Филетер, поставен до знаменитите сподвижници на Александър, които разделяли света помежду си?

За да застане редом с Диадохите, както се наричали наследниците на Александър, Филетер е трябвало да се прослави. И той се прославил по особен начин. В битката при Ипса в 301 г. Антигон Едноокият бил убит от воините на Лизимах, а синът му Деметрий Полиоркет избягал от бойното поле. Тялото на македонския цар, изоставено от всички, попаднало в ръцете на врага и единствено Филетер се съгласил да откупи Антигон за огромна сума, за да го предаде да го погребат в земята на Македония с почести, подобаващи на пълководец. Филетер не бил нито приятел, нито съюзник на Антигон. Напротив, даже някога той избягал от него на страната на съперника му Лизимах. Но далновидният лицемер не пожалил нищо, за да покаже, че той, Филетер, е пазител: на традициите и обичаите, които другите владетели, обзети от жажда за почести, пренебрегнали поради своята необуздана гордост.

Племенникът на Филетер Евмен продължил делото на своя предшественик. Наследник на парвеню, той с всички средства подчертавал връзката на Пергам с великото минало на Гърция и с нейната култура. Когато в Пергам научили, че Деметрий Полиоркет е превърнал акропола в свой лагер и сам се настанил в Партенона, Евмен построил нов храм и го посветил на това море от хора били положени основите на белоснежен мраморен подиум. Подиумът, завършен едва при внука на Атал, бил според плана квадратен. Мраморна лента с релефи обкръжавала трите му стени, а от четвъртата излизала стълба и водела към площадка, заобиколена с колонада. На площадката имало мраморен жертвеник, на който в чест на Великия Зевс колели посветените нему животни.

Подиумът се наричал олтар на Зевс и огромният релеф, който обкръжавал подиума от трите страни, бил посветен на върховния бог на гърците.

Древногръцкият мит разказва, че богинята на земята Гея имала синове, които се наричали гиганти. Те имали човешки образ, но вместо крака те имали змийски туловища. Един ден гигантите въстанали срещу властта на боговете. Ваятелите на Пергам запечатали върху фриза : на олтара отчаяната самозабвена схватка на боговете и гигантите, в която няма място нито за съмнение, нито за пощада. Тази борба на доброто със злото, на цивилизацията с варварството, на разума с грубата сила трябвало да напомня на потомците битката на техните бащи с галите, от които зависела някога съдбата на Пергам, а и на цяла предна Азия.

Фигурата на Зевс превъзхожда останалите по големина и сила. Струва ти се, че цялото му тяло, всеки мускул е пронизан от страст. Въоръженият с мълния върховен бог води бой едновременно с трима гиганти. Единият от тях стои към зрителя ребром, другият с лице, а третият и главният, вождът на гигантите, Порфирион, е обърнал към зрителя могъщия си гръб. Той е достоен съперник на Зевс — като Зевс е гневен и изпълнен с омраза. Но ако Зевс, както и останалите богове, е силен и прекрасен човек, то Порфирион и гигантите са носители на примитивната, груба, почти животинска сила и на тъпата, също така животинска ненавист.

Над боговете, разпростряла орлови крила, бди богинята на победата Ника. В ръката си държи палмово клонче, в знак на това, че победата е на страната на Зевс и неговите сподвижници, на страната на силите на светлината.

Край Зевс е неговата любима дъщеря Атина. Сграбчила с дясната си ръка за косите млад, четирикрил гигант, Атина го откъсва от майката Земя. Свещеният змей, неразделният спътник на Атина, се е впил в тялото му, върху лицето на гиганта е изписано страдание. В

предсмъртни мъки протяга той ръка към майка си, молейки я за помощ. Гордата Гея до гърди се е надигнала от пръстта, но тя вече нищо не може да направи за спасението на синовете си, които гинат. Очите й, изпълнени със скръб, са обърнати към Атина с напразна молба да пощади поне един от тях — най-младия. Драмата на майката подчертава безпределния трагизъм на битката.

В борбата на Зевс с гигантите участват почти всички древногръцки богове. Стройната богиня на лова Артемида с лък и колчаи на рамо, богът на слънцето Хелиос, който, застанал прав в колесницата, управлява огнени коне, триглавата и шесторъка богиня Хеката и много други. Богинята на плодородието Деметра, възседнала лъв, бърза към бойното поле. А така също много гиганти, яростни, страдащи или изнемощели от получените рани.

Върху релефа на пергамския олтар липсва точно пресметнатият ритъм на панатинския фриз и Партенона, няма нито отделни групи, нито паузи между тях. Няма я и единната цел, към която да е насочено бурното движение. Няма ги нито кулминацията на боя, нито миговете на прегрупиране и подготовка, когато уморените бойци си поемат дъх. Тук всичко изразява нечовешко напрежение. Струва ти се, че се е напрегнал самият сивосин мрамор, че фигурите със сила са се откъснали от камъка, за да се оплетат в смъртоносна схватка.

Пергамският олтар сякаш е изплетен от контрасти. Контрасти на светлина, играеща върху изпъкналостите на атлетическите мускули, и. на дълбоки сенки в гънките на дрехите. Контраст между ликуването и страданието, между победителите и победените, между бурната динамика на заобикалящия олтара релеф и спокойната хармония на йонийската му колонада. Атал уподобил победата си над галите с победата на боговете и по този начин протегнал още една нишка от класическа Елада до своето царство. Атал не се кичел със златоткани ресни, не изисквал почести, подобни на божествените,

--Олтара в Пергам

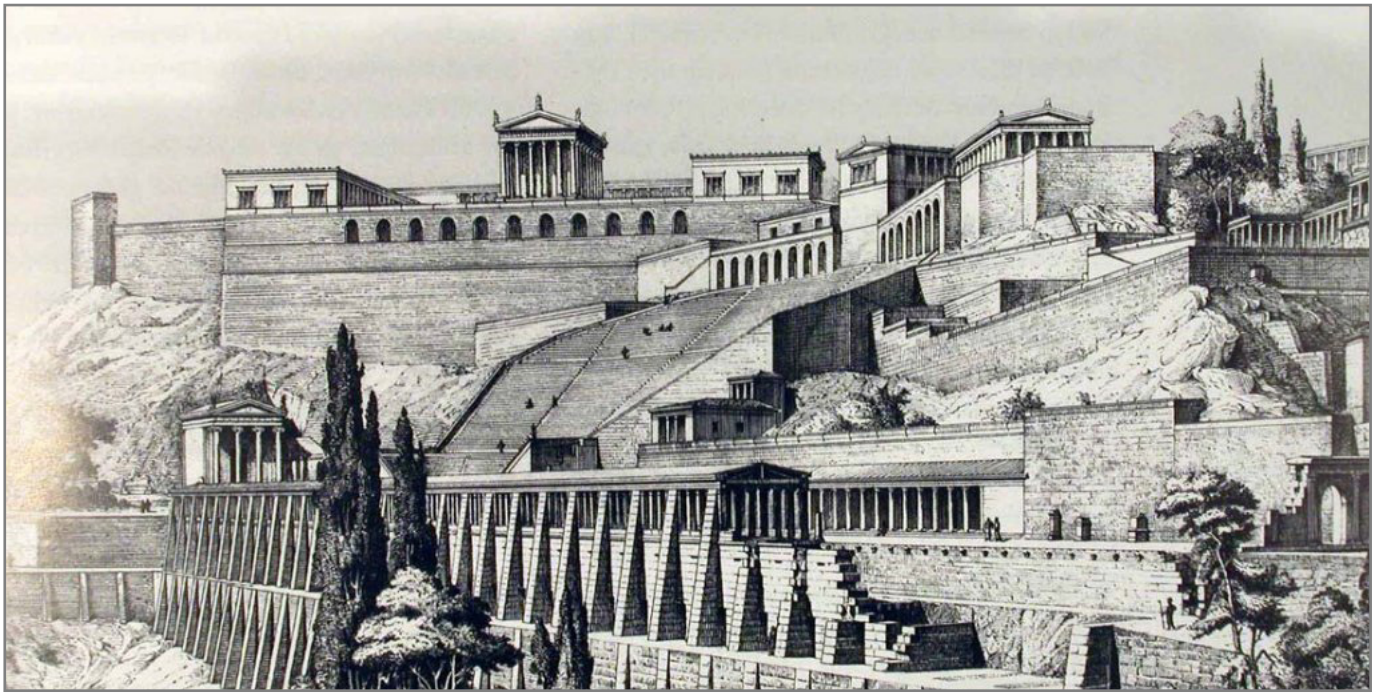

--*Скица от 19-ти век на Пергам*

а в театъра се отличавал от своите поданици само по това, че седял в мраморно кресло.

Но това не значи, че Атал не бил честолюбив, напротив, той мечтаел за слава и като прославяли себе си и своя род чрез ръцете на художниците, Атал и неговите приемници се изравнявали с боговете. Ненапразно Хелиос върху пергамския фриз има лицето на победителя на галите — пергамския цар.

Когато Фидий изобразил себе си върху щита на Атина, той попаднал за това в затвора. Ако някой в Атина дръзнел да увековечи себе си редом с боговете, на него гледали като на богохулник: той нарушавал равенството между свободните. В Пергам не съществувало равенство, тук властвувал всемогъщ цар, наистина, по примера на Перикъл, облечен като останалите граждани, но това не означавало, че той бил по-малко цар. Този цар подобно боговете разполагал с живота и смъртта на своите поданици.

Макар царят да давал вид, че съблюдава традициите на гръцката демокрация, той все пак си оставал цар. А значи се нуждаел от изображение във вид на бог.

Площадът на Атина

Олтарът бил посветен на бога на боговете Зевс, но за покровител на Пергам се смятал не Зевс, а неговата дъщеря Атина. „Тя ни помогна да спечелим победа, подобна на блестящите победи, които преди двеста години бяха удържали атиняните над персите. Сега в Атина цари кощунство и богинята е отвърнала лик от любимия й някога град. Сега неин избраник е Пергам“ — мислели суеверните хора.

Олтарът бил не само разказ за победата на Зевс, изсечен в камъка в чест на победата на Атал, но и тържествена увертюра към зрелището, посветено на Зевсовата дъщеря Атина. Зад олтара, отделена от него чрез ограда с проход, се простирала широка тераса. В нейния край. над отвесна урва се издигал сивокафяв периптер — храм, построен от Евмен I. Неголемият храм на Атина изглеждал по-голям, отколкото бил всъщност, поради двуетажната каменна галерия, построена от внука на Атал Евмен II. Галерията във форма на буквата П обграждала терасата от три страни и ритъмът на нейните широко разположени леки и изящни колони сякаш подчертавал тържествено по звучение на масивния дорически ордер на самия храм. Около храма на Атина, в неговото подножие, на постаменти с различна височина и форма били поставени фигури на воини и бюстове на пълководци, плочи с надписи, които прославяли подвизите на отделни отряди, медни триножници за благовонни каления, подредени според обета, даден на боговете, а също така боядисани идоли от дърворезба, взети от победените. Хорала, създали олтара на Зевс били достатъчно мъдри, за да разберат: унижаването на победения не вплита лаври във венеца на победителя. Нима е голяма чест да победиш

слаб, глупав или нищожен? Защото славата се пада на този, който е удържал победа над равен или над оня, който е по-силен от него, и пергамските художници възвеличавали победените врагове.

Вождът на галите и неговата жена изваяни от скулптора Епигон стояли близо до храма на Атина. Съпругата на вожда е готова да се предаде, тъй като тя е слаба жена. Той изпълнен с мъжество, предпочита смъртта. За да не даде жена си на враговете и за да не изпита сам позора, галът й е нанесъл смъртоносна рана и събирайки сетни сили, пронизва с меча собствената си гръд. За разлика от олтара на терасата на Атина нямало скулптури, изобразяващи сражение или единоборство. Тук има само изпълнени с вътрешен трагизъм картини за последствията от войната. Художниците сякаш размишляват за непостоянството на съдбата, гледайки на хората, запазили своето достойнство и доблест въпреки раните, страданията и грозящата ги смърт. Терасата на Атина била своего рода музей под открито небе, музей от скулптури, посветени на победата. Статуи, бюстове, плочи, разположени без всякаква система, заемали цялата плош на терасата. Плочите, съединяващи колоните на втория етаж, играели роля на своеобразен акомпанимент към тази симфония от скулптури. Върху плочите били изобразени брони, шлемове, мечове, части на военно оръжие, сгенобитни машини, носове на бойни кораби, конски сбруи, бойни колесници, щитове — с една дума, цяла енциклопедия от военната техника на елинизма. Пергамската Атина станала явно по-войнствена от богинята, на която се покланяли в Акропола по времето на Перикъл и Фидий. Но и в Пергам помнели, че Атина е богиня не само на войната, но и богиня на мъдростта. Релефите с трофеи обграждали не арсенала и не мястото за военни съвети, а галерията на най-голямата съкровищница на античната образованост. В прохладните зали в мрамора на стените били направени облицовани с кедър ниши, в тях се пазели двеста хиляди свитъци с творения на гръцки философи и поети, с трудове на географи, със свещените книги на персийските, египетските и еврейските жреци. Най-много били тук ръкописите, отнасящи се до медицината, тъй като Пергам се смятал за център на медицинската наука и дори самите царе Аталиди изучавали изкуството на лекуването и свойствата на целебните треви.

Огромен отряд от роби обслужвал пергамската библиотека, сред тях имало изкусни калиграфи — преписвачи, учени-преводачи, хора, които се грижели за съхраняването на свитъците. В други страни, където имало хранилища на ръкописи, агенти на Аталидите закупували скъпоценни свитъци или ги давали в заем под залог от огромни суми. Библиотеката растяла така бързо, че започнала да съперничи с най-голямото книгохранилище на древността — Александрийската библиотека. Египетските царе обаче не допуснали да стане това. Свитъците папирус се смятали единственият материал за преписване на книги и цар Птоломей забранил износа на папирус от своята страна. Но в Пергам бързо се научили да обработват телешките и овнешки кожи. така че да ги пригаждат за писане. Скоро новият материал, потраен и не така трошлив като папируса, започнал да се изготвя в царските работилници в Пергам в такива количества, че започнали да го изнасят и в други страни. Този материал се наричал пергамент: това било още един подвиг на Пергам. извършен в чест на богиня Атина и мраморната богиня доброжелателно гледала стените на библиотеката, подобни на пчелни пити, с техните стотици облицовани с кедрово дърво ниши. Статуята на Атина, издигната посред библиотеката, се отличава от останалите скулптури в Пергам с вътрешната си уравновесеност, с величавото си и тържествено спокойствие. На протегнатата й дясна ръка стояла богинята на победата Ника, а в краката й имало кръгъл, покрит с релефи щит. На щита, сред бушуващата битка между гърците и амазонките можела да се различи (Фигурата на старец, вдигнал камък. Старецът бил великият Фидий, а статуята на Атина била мраморно копие на Атина Перфенос, изваяна някога от Фидий от злато и слонова кост. Прецизно изработеното от изкусен майстор копие придавало и най-малките детайли на великия оригинал. Но чертите на лицето на Атина някак си са огрубели. Очите й са хлътнали и целият облик на богинята е лишен от оная одухотвореност и хармонична красота, с която се отличава оригиналът.

ТЕАТЪРЪТ НА АТАЛИДИТЕ

Храмът на Атина не случайно бил изместен до самия край на терасата и стоял на ръба на урвата. Непосредствено под храма, в склона на

скалата, започвала огромна фуниевидна вдлъбнатина. Широката й част граничела с акропола, а тясната идвала до средата на склона. Това бил театър за 15 000 души, подарен на града от Евмен II. Фуниевидната вдлъбнатина завършвала долу с просторна тераса или площад, който чертаел хоризонтална линия напречно на пергамската скала.

Мощни контрфорси, които се издигали от подножието на скалата, разграфявали подпорната стена на терасата на вертикални пояси. Изглеждало сякаш стената расте нагоре, за да срещне на десететажна височина спускащата се като лавина каменна фуниевидна падина от деветдесет полукръгли подкови. Извивките на издатината на терасата свързвали в единен архитектурен организъм „горния“ и „долния град“ на Пергам и храмовете върху склона на скалата. Отдалече на човек му се струвало, че това не е град, който би могъл да опознаеш, минавайки през него, а гигантско съоръжение, което може да се обхване с поглед от една точка. Това съоръжение на височина 270 метра било едва ли не два пъти по-високо от най-голямата египетска пирамида.

Терасата над подпорната стена била фоайе на пергамския театър. То, също както и трибуните на театъра, побирало 15 000 души. Зрителите слизали тук в антрактите, тъй като в дните за представления се давали по няколко пиеси една след друга от сутринта до настъпването на здрача.

Издълбаните в скалата скамейки били разделени на сектори и поради това амфитеатърът изглеждал нарязан на клинове. Всичко поразява с величествената си простота. Никакви украшения. Само сенките върху плавните извивки на каменните етажи със скамейките изменяли своето очертание с движението на слънцето. Трудно е да се повярва, че човешки ръце са врязали в скалата тези идеално правилни подкови. Театърът бил неотменима част на всеки гръцки полис, но само в Пергам театърът представлявал някак си „сърцевина“ на града. И това не било случайно. По времето на Перикъл театърът е място на народните събрания, център на обществения живот. В атинския театър публично се решавали всички най-важни държавни дела, определяла се народната съдба. Разбира се, тук се давали представления и цялото население на града идвало в театъра за развлечение, но това не било главното. В Пергам театърът бил място само за развлечение.

Лицемерните Аталиди разбирали, че в очите на народа театърът продължава да изглежда като символ на народното управление, затова те го построили в центъра на своята столица и самите те седели в мраморните кресла; според обичая, само уважаваните граждани имали право да седят в такива кресла. Що се отнася до държавните дела, то те отдавна вече не се решавали в народното събрание, а в акропола, сред тишината на двореца на пергамските царе.

РИМСКИЯТ ГРАД

Аталидите били изкусни дипломати. Лавирайки между Македония, Сирия и Египет, те предвидливо влезли в съюз с бързо въздигащия се Рим. Това им дало възможност да разширят своите владения. В средата на II в. сл. н. е. в ръцете на Аталидите се оказала голяма част от Мала Азия. Изкуствено възникналата държава въпреки своето богатство и гръмка слава могла да съществува, само умело използувайки противоречията между своите съседи и римската република.

С издигането на Рим равновесието се нарушавало. В края на 133 г. пр. н. е. последният цар на Пергам Атал III решил да не дочаква времето, когато неговото царство ще стане плячка на легионите, и сам го завещал на Рим. Държавата на Аталидите станала римска провинция — Азия. Извън пределите на Италия това била първата провинция на бъдещия властелин на света и римляните гледали на нея като на плацдарм за своите походи. Те не подложили Пергам на разрушения, обикновени при завладяването на чужд град.

Сега в арсеналите на Пергам се пазело римско оръжие, а в казармите се настанили римски легионери. Но животът в града си вървял по старому. За да покажат на целия свят колко благотворно е владичеството на Рим за ония, които са му покорни, римските управници подобно на Аталидите не жалели пари за украсяването на града, който пръв се покорил на тяхната воля. На акропола израснал гигантски храм на император Траян. Всяка негова колона била два пъти по-висока от храма на Атина, който се издигал редом с него. Не било лесно да се издялат от жълтия пясъчник каменни барабани, не било лесно да се издигнат на върха на скалата и още по-трудно било да се поставят един върху друг на високата каменна основа. В III в. пр.

н. е. върху терасата на театъра израснал храм в чест на императора Каракала, който идвал тук да се лекува при знаменитите пергамски лекари. Този храм не бил голям, но затова пък бил изработен от скъпоценен цветен мрамор. Римляните построили в Пергам още два театъра за двадесет и пет и тридесет и пет хиляди зрители, така че в града имало повече театрални места, отколкото зрители. Римляните издигнали извън града лечебница с надпис: „В името на боговете вход за смъртта забранен“.

Болните вземали вани в украсените с бронз басейни, пиели лечебни води, ръцете на изкусни масажисти и благовонните разтривки, помади, масажи, мехлеми възвръщали силата на мускулите им. В лечебницата можело да си отпочинеш в сянката на галерията, седейки на каменните скамейки или прислонявайки се до колоната. Тук под сводовете били скрити особени рупори и по тях се донасяли гласовете на невидимите жреци. Те убеждавали болния да забрави своите недъзи, да не мисли за мъките и физическите страдания, да потиска болестта със силата на собствения си дух. Те убеждавали, настоявали, внушавали, говорели за това колко е хубав животът и колко щастие и радост ще донесе той на слушащия.

И много от тях вярвали, и много от тях, напускайки лечебницата, наистина се смятали за излекувани и щастливи. За дълго ли? Неизвестно. Жреците на Ескулап, трябва да се предполага, се смятали за наследници на Аталидите. Както и да е, техният стремеж да лекуват чрез убеждение, да убедят болния в това, че той е здрав, странно напомнял обичаите на полузабравените по онова време древни пергамски царе.